

ואילו אם הוא ודאי שהישראל התכו —
אסור.

וקשה: אמאי אסור, תיהווי כעבודת כוכבים
שנשתברה מאליה שהרי עתה שבור הוא?

ומתריצין: הכא נמי כמו דאמר רבא שיש
לחשוש שמא יגביהנו ואחר כך יבטלנו.

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש: אילן של
אשירה, אין זורעין תחתיה ירקות בימות
החמה, כי נהנה מן צל האילן, ואשרה
אסורה בהנאה, אבל זורעים תחתיה ירקות
בימות הגשמים, הואיל והצל מפסיד את
הירקות בימות הגשמים, אינו נהנה מן
האשרה, אלו הם דברי חכמים.

רבי יוסי אומר: אף לא זורעים תחתיה
ירקות בימות הגשמים, מפני שהנבייה עלין
הנושרין ממנה בימות הגשמים נושרת עליהן
ובעל הירקות נהנה ממנה כזבל לקרקע.

וקשה: אמאי, הרי העלין נופלות מאליהן מן
הרוח — תיהווי כעבודת כוכבים
שנשתברה מאליה ובטלות ומותרות בהנאה
לדעת ריש לקיש —

ולמה אסור להנות מן הנבייה?

]ועל קושיא זו אין לתרץ תירוץ הנ"ל
כדרכא, כמובן, כי לא הישראל מבטלן אלא
מאליהן נושרות מן האילן].

ומתריצין: שאני התם שם באשרה שונה
דינו, כיון דעיקר עבודת כוכבים האשרה
קיימת, הלכך אף הנבייה הנושרת ממנה
אסורה [כמו שיבואר].

ומקשינן: והרי הברייתא שהובאה לעיל, מב-ב
וקתני בה שאם הגוי שיפה אליל של עץ
לצרכה — היא אסורה ושיפויה מותרין —

ולמה שיפויה מותרים, הא שיפויון, דעיקר
עבודת כוכבים קיימת ונשאת באיסורה,
ובכל זאת קתני, לצרכה — היא אסורה
ושיפויה מותרין. והרי עיקר עבודת כוכבים
קיימת? (25)

ומתריצין: אמר רב הונא בריה דרב יהושע
שונה הדין בנבייה הנושרת, לפי שאין
עבודת כוכבים בטילה דרך גדילתה
כלומר: אשרה דרכה בכך כל ימות השנה
להשיר את עליהן ולגדל אחרים, ואין
בנשירה זו ביטול היות ועיקר עבודת כוכבים

הציל את עצמו לא יציל אחרים. אבל בצורת
דרקון אם ראינו שהישראל חתכו, נשאר רק צד
אחד להתיר, שמא יתיאש ממנו הגוי, ובאופן זה
סברה הברייתא — לדעת רבי יוחנן — שאינו
מספיק להתיר.

25. הקשו התוס': לכאורה יש חילוק בין שיפוי
הגוי לנשירה הנופלת מאליה, והחילוק פשוט,
אם שיפן הגוי לצרכה מותרין השיפוין אף אם
העיקר קיימת [כוונתם לומר: שאם שיפן כדי

אם תמצי לומר עבדו, ודאי יבטלנו הגוי כשיראנו
חתוך, ולא יעבדנו עוד. — כשם שהתירו חכמים
המוצא "שברי צלמים", ואחת הסיבות שהתרנום
היא: כי הגוי לא יעבדנו עוד מפני שהוא שבור?
ומתריצים: יש לחלק בין סתם שברי צלמים
לבין הדין של דרקון. בסתם צלמים יש כמה
צדדים להתירם, האחד, כי מסתבר שהגוי שברם,
כי אילו הישראל שיברם היה עושה כדינו לבערם
לגמרי מן העולם, ועוד, אף אם נשתברו
מאליהם, יתיאש מהם הגוי באומרו: אם לא

קיימת, ודרכה בנשירה זו.

בניגוד לאליל של עץ שאינו עומד לגרד ממנו עצים, וכשהגוי עושה כן, דעתו להשליכו ולבטלו, אף לעיקר האליל.

איתיביה ריש לקיש לרבי יוחנן.

עתה מביא ריש לקיש משנה במסכת מעילה להוכיח שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה – מותרת.

המשנה נשנתה לגבי דיני מעילה, ומבדילה בינו לבין איסור הנאה מעצי אשרה. וכן שנינו:

קן צפור שקינן בראש האילן – לא נהנין ממנו ולא מועלין, אם נהנה לא מעל מן התורה ואינו חייב קרבן מעילה, כמו שיבואר, ומכל מקום אסור להנות ממנו מדרבנן.

ואילו קן הנמצא בראשה של אשרה – יתיז אותו וישליכו מן העץ בקנה במקל, וישתמש בעצים הדקים לצרכו, לשריפה

וכדומה, כלומר: עצי הקן מותרים בהנאה. אבל לא יעלה על העץ ליקח את האפרוחים, כי בכך נהנה מן העץ המשמש לו כסולם, ואשרה אסורה בהנאה.

וריש לקיש המביא משנה זו, קא סלקא דעתיה, עלה על דעתו לפרש אותה, כגון שהצפור שברה ממנו מן ענפי אשרה זו עצים דקים וקינתה בהן ועשה מהן קן. ועתה יש להוכיח, ממה דקתני יתיז בקנה וישתמש בהם, שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה בטלה ומותרים בהנאה. [ובהתזה לא הגביה אותם ולא קנה אותם]. וקשה על רבי יוחנן, במה הותרו עצי אשרה אלו בהנאה?

ומתרצינן: לא מדובר שהקן עשוי מעצים של עץ זה, אלא הבא במאי עסקינן במה המשנה מדברת? כגון דאייתי עצים מעלמא, הציפור הביאה עצים מאילנות אחרים, שאינם עצי אשרה, וקינתה בהם. ואין ממשנה זו קושיא על רבי יוחנן.

וממשיכה הגמרא: אוקימתא זו איננה דוחק, אלא דיקא נמי אפשר לדייק כן במשנה, דקתני גבי הקדש: לא נהנין ולא מועלין –

ויש להוסיף ביאור [עיין מהרש"א בעמוד א' בד"ה עובר כוכבים] שכוונת תוס' היא, אם שיפן הישראל ל"צרכה" ואז השיפוין מותרין [אלמלא גזירה דרבא] למרות שעיקר עבודת כוכבים קיימת.

והסברא פשוטה היא: בשלמא גוי שיש לו כח לבטל, הקשו התוס' שפיר, כמבואר, שביטל את הסרח העודף, בניגוד לישראל, שאינו יכול לבטל ובכל זאת בטלין השיפוין –

לכן הקשתה הגמרא הרי בשיפוין עיקרה נשארה כשהיתה.

ליפותה, הרי בודאי שכוונתו שהעיקר תשאר ביפיה והשאר הוא סרח העודף, ובודאי מבטל את השיפוין] –

בניגוד לאם נשרה מאליה, יש מקום לסברא לומר שעדיין הנבייה אסורה היות ועיקר האשרה קיימת? ותיצו: כוונת קושית הגמרא היא עמוקה יותר, כי בשיפן "ישראל" גם היתה מותרת לדעת ריש לקיש אלמלא הגזרה של רבא –

ועל כך הקשתה הגמרא, למה השפאין מותרין הרי עיקר העבודה זרה קיימת?

אי אמרת בשלמא אם תפרשנה כמו שפירשנו דאייתי עצים מעלמא שהעצים אינם מהעץ עצמו — היינו דקתני לכן שנינו גבי הקדש: לא נהנין ולא מועלין. לא נהנין אסור להנות מגזירה דרבנן, שחששו שמא אם נתיר לו ליהנות מן עצי הקן יבוא להתיר לעצמו ליהנות אף מעצי העץ עצמו⁽²⁶⁾, ולא מועלין מדאורייתא, דהא לא קדישי מאחר שאינם קדושים, כי העצים הובאו מעצים אחרים.

אלא, אי אמרת אם תאמר, כמו שהמקשן רצה לומר ששיבחה עצים ממנו מהעץ של הקדש עצמו, וקינתה בהן, קשה, אמאי לא מועלין? למה אין חיוב מעילה מדאורייתא? הא קדישי הרי העצים קדושים בקדושת בדק הבית! אלא מוכח שמדובר באופן שהביאה עצים מענפי עצים אחרים.

ועתה, מתהפכת הקושיא על המקשן, אם עלה על דעתו לפרש את המשנה שקיננה מעצי העץ בעצמו, למה אין מועלין?

ומתוך: מידי אריא, האם יש כאן הוכחה?!

האמת היא, שמדובר שקיננה בעצי העץ של הקדש, והטעם שאין מועלין הוא, הכא כאן מדובר שקיננה בגידולין בעצים הבאין לאחר מכאן שצמחו אחרי שהעץ הוקדש, ובכך עסקינן —

ולכן אין מועלין מדאורייתא, כי התנא של המשנה קא סבר: "אין מעילה מן התורה

בגידולין", בתוספות שניתוספו וצמחו אחרי שהקדיש.

ולכן סבר המקשן והוכיח, כשם שלגבי הקדש מדובר בעצי העץ עצמו, כן לגבי אשרה. ולמה מותר ליהנות מהם? מוכרח לומר, משום שדינו כ"עבודת כוכבים שנשתברה מאליה" המותרת לדעת המקשן.

ועתה הגמרא מביאה עוד דחייה על הראיה שהביא ריש לקיש ממשנה ההיא.

ורבי אבהו אמר רבי יוחנן, אכן, עצי הקן הובאו מהעץ אשרה עצמו, והם אכן אסורים בהנאה, כיון שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה אסורה —

מאי יתיז אם אסור ליהנות מן העצים, לאיזה צורך הנהו מתיז את הקן? —

יתיז בשביל לקחת את האפרוחין.

והחידוש במשנה הוא שהתירו לו לקחת את האפרוחין עם מקל ולא חששו שמא יעלה על העץ וישתמש כבסולם בעץ אשרה.

ולפי אוקימתא זו, הרישא של המשנה בעץ של הקדש, אכן מדובר בבא ליהנות מן עצי הקן, והטעם שאינו מועיל מדאורייתא, הוא משום שאין מעילה בגידולין.

ועיקר החידוש ברישא בהקדש הוא, שאסרו חכמים ליהנות מן עצי הקן שמא יהנה

ביאור: הקדש, שהעץ היה שלו ורגיל להשתמש בו יש לחשוש שישתמש בו, אבל אשירה האסורה משעת נטיעתה — עיין הסוגיא לקמן בדף מח א — אין חשש שישתמש בעץ עצמו.

26. וכתב רש"י, גזירה זו שייך לומר בהקדש, אבל בעצי אשירה לא גזרו חכמים שמא ישתמש בעץ עצמו, והתירו להשתמש בעצי הקן — מפני שאנשים יודעים להיזהר מעץ אשירה.

בהן חכמים, כיון שהם צריכים להישען על העץ, הרי הם כהעץ עצמו (28).

אמר רב אשי: ואפרוחין קטנים שצריכין לאמן לאמותיהם ונשענים על העץ — כמו ביצים דמו דינם כדין ביצים, וגזרו בהם חכמים, כשם שהעץ אסור.

מתניתין

המשנה מוסיפה לבאר צורות של אלילים (29) שהמוצא אותן צריך לבערם, ואסורין

מהעץ עצמו, ואילו בסיפא בעצי אשירה יש כאן איסור דאורייתא ממש, כי עצי אשירה אסורים אף בגידולין הבאין לאחר מכאן (27).

ומסקינן: **אמר ליה רבי יעקב לרבי ירמיה בר תחליפא: אסברה לך אסביר לך את המשנה לדעת רבי יוחנן —**

בבא לקחת את האפרוחין — כאן וכאן בין בהקדש ובין באשירה מותרין כי אינם שייכים להעץ ולא נאסרו עמו אף מדרבנן. בבא לקחת את הביצים — כאן וכאן בין בהקדש ובין באשירה אסורין מפני שגזרו

במשנה הראשונה הסוברים שאין נאסרין אלא אלו הנעבדין בכל המקומות או ברוב המקומות. ואילו רבי מאיר אוסר בכל הצורות — לאו דוקא חמה ולבנה ודרקון — כשם שאסר בכל הצלמים, מפני שהמיעוט גוים עובדים אותם.

התוס' מקשים על רש"י לשיטתו לעיל [דף מ ב ובהערה 3] שאף רבי מאיר אינו אוסר בצלמים, אלא אותם שהם אנדרטי של מלכים ועומדין על פתחי מדינה — אם כן, הרי רש"י לשיטתו יכל לבאר שמשנתנו היא גם לדעת רבי מאיר.

אבל רבינו תם לשיטתו [עיין שם בהערה] הסובר שאף חכמים לא התירו אלא בשל צלמי מלכים בפתחי העיר, ואילו כל הצלמים אסרו —

וצריך לבאר לדעת רבינו תם, שאכן כל הצלמים אסורים לדעת חכמים, וההבדל בין צלמים לצורות הוא: "צלמים" אינם מצויירין על הכלים. ואילו צורות הם על הכלים, ולכן סוברים חכמים וכן רבי מאיר שצורות שעל הכלים עשויין לנוי. חוץ מצורת חמה ולבנה ודרקון שאותן עושים הגוים לשם אלילים.

ועיין בחידושי המאירי המאריך לבאר את ההבדל בין צלמים לצורות ופרצופות.

27. והקשה רש"י, אם כן שגם בהקדש וגם באשירה אסורים העצים עצמם — למה לא "עירב" התנא שני הדינים, לכתוב: עצי הקדש ואשירה אסורים.

ומתוך: כי אין דינם שווים. עצי הקדש אסורים רק מדרבנן, והתנא רצה לחדש את הדין: "אין מועלין", ואילו עצי אשירה אסורים מדאורייתא.

ובסיפא באשירה כתב התנא שמותר ליהנות מהאפרוחין, וכל שכן שאפרוחין שקיננו בעץ הקדש — מותרים, כי אם אפילו גידולין מותרין [מן התורה] כל שכן אפרוחים.

28. התוס' כתבו, מפני גזירה שמא יעלה על העץ עצמו, כי חס הוא על הביצים שלא ישברו.

29. צריך לבאר מה הם "צורות" המנויים במשנתנו, האם הם "צלמים" שנשנו במשניות הקודמות, או שהם דברים אחרים.

ומבאר רש"י [לפי פירוש המהר"ם]: "צלמים" היינו בדוגמת אנדרטי של מלכים או שלטונות, ו"צורות" היינו מזלות וכיוצא בהן. לכן כתב רש"י, שמשנתנו המגבילה לאסור רק צורות מסוימות, היא לפי דעת חכמים

בהנאה.

בהנאה כדין תקרובת עבודה זרה, האסורה בהנאה כמת.

הרי שדרכן של הגוים לעבוד לכל מיני צורות, וקשה, אם כן אף אם ימצאו צורות כמו נהרות ומדבר וכדומה, למה אינם נאסרים בהנאה, ולמה מנתה המשנה רק חמה לבנה ודרקון?

ומתריצין: אמר אביי: אכן, מיפלא לעבוד לכל דמשכחי, מה שרק מזדמן להם, פלחי עובדים, ואינם מוגבלים בצורות מסוימות, ולכן לא אסרו חכמים המוצא שאר צורות, לפי שאם כן אין לדבר סוף, ואין לך דבר המותר. אבל מיצר ומפלחי, לצייר ולעבוד, רק הני תלתא שלש צורות אלו דחשיבי, שיש להן חשיבות בעיני הגוים ציירי להו, מצייירים אותן ופלחו להו ועובדים אותם, ואילו למידי אחריתא לצורות אחרות, אם מצייירים אותן — לנוי בעלמא עבדי להו, עושים כן לנוי הכלים, ואין דרכם לעשות כן לצורך אלילים.

ולכן אסרה המשנה רק בשלש צורות אלו.

מנקיט רב ששת חומרי מתנייתא ותני, רב ששת היה אוסף משניות וברייתות חמורות וקשות כדי ליישבן ולתוצן, ושנה אותן בבית המדרש, כדי שהתלמידים יתנו לב ללימודן, וינסו לתרץ אותן.⁽³¹⁾

המוצא כלים, ועליהם צורת מזל חמה, צורת מזל לבנה צורת דרקון⁽³⁰⁾ כמין נחש — יוליכם לים המלח ושם הם נאבדים לגמרי מן העולם. ואילו שאר צלמים מותרים. אלו הם דברי חכמים.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: הצורות שעל כלים המכובדין — אסורין, והצורות שעל המבוזין — מותרין, ובגמרא יבואר.

גמרא

ודנה הגמרא: וכי למימרא, באה משנתנו לומר דלהני שלאילו הצורות דוקא: חמה, לבנה ודרקון הוא דפלחי להו עובדים אותם הגוים, ואילו למידי אחריתא לצורות אחרות, לא עובדים הגויים —

ורמינהו, הרי יש ברייתא הסותרת לכך, כפי ששינו בתוספתא למסכת חולין [פרק ב]:

השוחט בהמות לשום ימים, לשם השר הממונה על הימים, וכן לשום נהרות, לשום מדבר, לשום חמה, לשום לבנה, לשום כוכבים ומזלות, לשום מיכאל שר הגדול הגדול מכל הבריות, או לשום שלשול קטן תולעת קטנה מכל הבריות — הרי אלו הבהמות נחשבות "זבחי מתים", והן אסורות

בצורות הלבנה ודרקון.

31. כן פירש רש"י.

והרשב"ם מובא בתוס' מבאר: חומר מלשון קשר, כלומר ברייתא הקושרת וכוללת דברים הרבה יחד.

30. כתב הרמב"ם בפירושו המשנה, וכן מבארים המהר"ם והשפת"י כהן [יורה דעה סימן קמ"א ס"ק ת] שכן סובר רש"י, שאין הכוונה לצורה עגולה כדמות חמה ולבנה, אלא לצורות ידועות שהיו ידועים בזמניהם, וציירו אותם עובדי כוכבים ומזלות, כגון: ציירו את החמה בצורת מלך ועטרה בראשו יושב על עגלה, וכדומה

וכך שנה רב ששת ברייתא:

כל המזלות מותרין — חוץ ממזל המה ולבנה.

וכל הפרצופין מותרין — חוץ מפרצוף אדם.

וכל הצורות מותרות — חוץ מצורת דרקון.

ודן רב ששת, מה היא כוונת הברייתא בהיתר, האם היתר הוא בהנאה למוצאן, כי אן זה וודאי שהם אלילים, וכמו ששנינו במשנתנו ובמשניות הקודמות.

או שהכוונה, מותרות לעשותן ולציירם. כלומר, שדרשו חכמים ממה שנאמר [שמות כ] "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" שאסור לישראל "לעשות" צורות מסוימות, אף לשם נוי, ואף על פי שאינן לצורך עבודה זרה. והוא לאו ממנין הלאווין שבתורה. וטעם האיסור הוא כדי שלא יטעו בהן הטועים וידמו שהן לעבודה זרה. והיות שיש צורות המותרות ויש האסורות, כמו שיבואר בסוגייתנו, לכן יתכן שזו כוונת הברייתא.

אמר מר: כל המזלות מותרין, חוץ ממזל חמה ולבנה.

ודן רב ששת: **הכא, בברייתא זו, במאי עסקינן, באיזה הלכה היא עוסקת?**

אילימא, אם תאמר בעושה, ובאה ללמדנו שמותר לעשות צורות כל המזלות, וצורת חמה ולבנה בלבד אסור לעשות, הרי קשה: אי בעושה — כל המזלות מי שרי, האם מותר לעשותן?!

והא כתיב הרי כתבה התורה "לא תעשון אתי", ודרשינן, "אתי" — לא תעשון כדמות שמישי המשמשין לפני במרום העומדין אצלי, כביכול, בשמים, והם כל המזלות. ואם כן איך התירה הברייתא לעשות כל המזלות?

אלא פשיטא שהברייתא מדברת במוצא. ובאה להתיר בהנאה כלי שנמצא ועליו צורת כל המזלות, כי הגוים אין דרכן לצייר אותן כדי לעבוד אותן, וכמו דתנן, **המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון — יוליכם לים המלח.**

ועתה קשה: **אי** אם הברייתא מדברת במוצא, **אימא מציעתא** מה נפרש את הדין האמצעי שברייתא, שנאמר שם: **כל הפרצופות מותרין, חוץ מפרצוף אדם.**

וקשה, **אי** אם מדובר במוצא — **פרצוף אדם מי אסור?** האם אסור בהנאה כלי עם פרצוף אדם?!

והא תנן, **המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון — יוליכם לים המלח, ואסורין בהנאה.**

ויש לנו לדייק כי רק צורת דרקון — אין, אכן אסור בהנאה, אך **פרצוף אדם, לא** אסור בהנאה, ואיך אסרה הברייתא פרצוף אדם בהנאה?

אלא פשיטא שהברייתא מדברת בעושה, וכוונתה להתיר לישראל לצייר פרצופי בהמה וחיה [כל צורה וצורה לעצמה, חוץ מצורת שור אריה נשור ואדם ביחד, כי צורות אלו ארבעתם הם דמות משמי מעלה] ולאסור לצייר פרצוף אדם, וכמו דדרש רב

הונא בריה דרב יהושע בסוגיא לקמן שאסור לצייר פרצוף אדם.

וכבר קשה משמעות הברייתא, איך יתכן שברישא מדברת ב"מוצא", ובמציעתא מדברת ב"עושה", והגמרא ממשיכה להקשות עוד:

אי אם הברייתא במציעתא מדברת בעושה

— אימא סיפא, כיצד נפרש את הדין השלישי שבברייתא, שנאמר שם: כל הצורות מותרות — חוץ מצורת דרקון.

וקשה, אי אם מדובר בעושה — צורת דרקון, מי אמיר האם אסור לצייר צורת דרקון?!

והא כתיב הרי כתבה התורה "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" ודרשינן לקמן בסוגיא שאסור לצייר דמות משמשי מרום.

משמע, הני צורות שמשים במרום, אין, אכן אסור לציירם, אבל צורת דרקון, לא. אינו אסור לציירם לפי שאינו שורה במרום.

אלא מוכרח לומר: פשיטא שהברייתא מדברת במוצא, ובאה להשמיענו כמו דתנן ששנינו במשנתנו: המוצא כלים ועליהם צורת חמה... צורת דרקון יוליקם לים המלח ואסורות בהנאה.

ועתה מסיים רב ששת את "חומרי מתנייתא", איך יתכן שרישא וסיפא מדובר במוצא, ואילו מציעתא מדובר בעושה?!

ומתצינן: אמר אבוי: אין! אכן, כך מוכרח לבאר את הברייתא: רישא וסיפא במוצא ומציעתא בעושה.

רבא אמר: כן נבאר את הברייתא: כולה במוצא, ומה שהקשינו על המציעתא שנאמר בה שפרצוף אדם אסור בהנאה, ואילו ממשנתנו משמע שפרצוף אדם אינה אסורה בהנאה — נתרץ:

מציעתא משנת רבי יהודה היא, ואכן חולק על התנא של משנתנו —

דתניא ששנינו בברייתא: רבי יהודה מוסיף על הצורות שנמנו במשנה, ואוסר בהנאה אף דמות אשה מניקה בן, וצורת סר אפים.

מניקה על שם מה עושיין אותה הגוים ועובדים אותה?

על שם חוה שמניקה את כל העולם כולו.

סר אפים — על שם יוסף שפר נעשה שר ומפים והפיס דעת את כל העולם כולו ופירנס אותם בשני רעב.

ומתורץ, שבאלו פרצופין אמרה הברייתא — לדעת רבי יהודה — שהן צורות שהמוצאן אסור ליהנות מהם.

והגמרא מוסיפה: והוא יוסף, כלומר, צורה זו אסורה, רק באופן דנקיט גריוא שאוחז בידו כלי מדידה, וקא כייל ומודד. והיא וחוה, כלומר, צורה זו אסורה רק באופן דנקטא שהיא מחזיקה בזרועותיה בן וקא מניקה ומניקתו.

הגמרא מבארת את מה ששנינו במשנה צורת "דרקון".

תנו רבנן: איזהו צורת דרקון? פירש רבי שמעון בן אלעזר: כל שיש לו ציצוין סנפירין. פירוש אחר: כמיין שערות, בין